

Róbert Péter:

HORVAY JÁNOS KATONAI EMLÉKMŰVEI A TÖRTÉNELEM TÜKRÉBEN

Figyelemre méltó konferenciát rendeztek a *honvédelem napja* alkalmából a budai Vár visszafoglalásának 170. évfordulóján, 2019. május 24-én a Ludovika nagy és szép múltú épületében, a Szent László-kápolnában *A névtelen hősök emlékműve* (1924) és alkotója, Horvay János születési évfordulója (1874) tiszteletére. Kutatók és különböző szervezetek képviselői tettek eleget a szervezők – a Nemzeti Közszerződési Egyetem (NKE), a Honismereti Szövetség, a Budapesti Városvédő Egyesület, a Város- és Faluvédők Szövetsége – meghívásának. Ott ültek a padosorokban emlékeztörténeti kutatók, tanárok, doktorjelöltek, diákok, honismereti kutatók, civil szervezetek képviselői, hagyományörzők határokon innen és túlról, Horvay János alkotásait dicséretesen ápoló önkormányzatok küldöttjei és más érdeklődők.

Az előadók hosszú kutatásaik eredményeit tárták fel a hallgatóság előtt. Előadásaik, amelyek a házigazda NKE vezetésének elnökletével követték egymást, megvilágították az emlékezetkultúra múltját, mai helyzetét és tennivalóit. Napjainkban az emlékművek jelentősége megnövekedett, ami nagyon indokolt, hiszen ezek kétszeresen hasznos történeti források: egyrészt tárgyuk révén, másrészt az őket létrehozó kor, valamint utóéletük, a hozzájuk való viszonyulás szempontjából. Városaink utcáinak nemcsak a neve, de külső képe is gyakran változott az elmúlt évszázadban, és ez bizonyos mértékben az ott található (esetleg már pont, hogy nem található) szobroknak köszönhető. Nemcsak a politikai rendszerek, hanem a határok változása is rányomta a bélyegét a Kárpát-medence köztéri alkotásaira.

Görbe Attiláné dr. Zán Krisztina rendőr ezredes, az NKE Tudományos Ügyek Iroda vezetője nyitotta meg a tanácskozást, aki felhívta a figyelmet a téma fontosságára és aktualitására.

Dr. Kaló János hadtörténész kezdte meg a plenáris előadások sorát, aki ismertette a hősök napja megjelenését a törvénykezésben, kiemelve az 1917. évi VIII. törvénycikk helyes rendelkezéseit. Az első világháborús hőskultusz külföldi példáira hivatkozott, amelyek felülmúlták a hazait, hiszen például a britek mindenkit hősnek nyilvánítottak, aki legalább 15 percet ütközetben töltött. Nálunk már 1917-ben kezdeményezték a *hősök emléknapiját*. Kaló professzor nagyra értékelte a történelmi hadijátékok hagyományának felújítását. Idézte Szombathelyi Ferenc egykori vezérkarfőnök emlékeit az orosz frontról, a cári tüzérség „kaszáló” ágyúzásáról. Figyelmeztetett arra, hogy a háború végső célja a valódi béke kell, hogy legyen. Az 1917. évi VIII. törvénycikk megörökítette a hősök emlékét, rendelkezett májusi ünnepnapjukról is, amelyet 1945-ig megrendeztek.

Millisits Máté művelődéstörténész (hatvani Integrált Könyvtár és Muzeális Gyűjtemény) az első világháború hőseinek emlékezetkultúráját tekintette át, amely egyedül Budapesten több mint száz emlékművet és táblát eredményezett, néha személyenként többet is, hiszen egy hősi halotról vallása és szülőhelye egyaránt megemlékezhetett. A hőrosszá válás 20. századi kiteljesedése, amelyet a hatalmas veszteség aktivizált, az elpusztult testek virtuális emlékeit hozta létre. 1929-ben nálunk is felavatták a Hősök terén *Az ismeretlen katona emlékművét*, de az emlékek az egész országot magával ragadták. Az emlékezésnek változatos formái voltak: a fővárosi Hősök zsinagógájától a soproni harangokig és a szegedi Hősök kapujáig.

Kökény Ferenc (szintén Hatvanból) a helyi Őrszem szoborra, hazánk első világháborús emlékművére hívta fel a figyelmet, utalva a Hatvany család anyagi támogatására. Részlete-

sen foglalkozott Finta Sándor alkotásával, a szobrász kalandos életével. 1917 novemberében még „csak” 55 hősi halott neve került az emlékműre, és az utolsó háborús év még hátravolt!

Wachsler Tamás, a Steindl Imre Program vezetője a program küldetését méltatta, kiemelve a Parlament előtti tér 1944-es arculatának helyreállítását. Egyenként foglalkozott az ott lévő szobrokkal, különösen a konferenciát fémjelző Horvay-féle Kossuth-csoporttal, ismertette keletkezésének történetét, olyan meglepő adatokkal, mint hogy csak öt szavazaton múlt az ő tervének elfogadása Róna Józseffel szemben. A ruszkai kőből elkészült szoborcsoportot először a Szabadság térre akarták helyezni, csak később döntöttek mai helyszíné mellett. Zaklatott sorsa, dombóvári száműzetése tükrözi az utóbbi évtizedek magyar történelmét, ahogy nincs ez másként a tér többi szobra esetében sem. Az eredeti állapot helyreállítása a szó szoros értelmében „nehéz” feladat, hiszen például Tisza István szobra ezer tonnát nyomott! A pártállami időkben a tér minden szobrát eltávolították, csak Rákóczi maradt a helyén, de jelmondatából az Istenre utaló „cum Deo” felirat kimaradt.

Kriston-Vízi József előadását, amely a Ludovika téri Horvay-féle hősi emlékmű 95. évét méltatta, betegsége miatt felolvasták, de a szünetben a résztvevők megkoszorúzták a szobrot. A kecskeméti főmuzeológus Horvay (Hoppl) János életének és munkásságának ismertetése után az 1924. május 25-én, az akkori hősök napjára éppen 95 éve avatott emlékmű művészi értékeit méltatta. Felirata „a névtelen hősöket” dicsőíti, az avatásra Horthy kormányzó is eljött, az irodalomban is népszerű Pekár Gyula beszélt. A szobrász egyedi megoldásokat alkalmazott, különösen megragadó volt Hungária, az országot és a nemzetet védő hölgyalak allegorikus figurája. Bizonyos párhuzamokat fedezett fel Horvay korábban alkotott törökbecsei emlékművével.

A konferencia résztvevői meghatottan tisztelgettek a frissen megkoszorúzott 95 éves szobor és a 75 éve halott Horvay János emléke előtt.

Reznák Erzsébet történész (Kossuth Múzeum, Cegléd) a Kossuth-kultusz ceglédi hagyományait ismertette, amelyek napjainkban is élnek: a Torinóba látogató egykori százfős küldöttség leszármazottai jelenleg még találkozgatnak. Több emléke van a városban a nagy időknek. Kossuth-szobruk másolata 1928-tól New York városát díszíti, amiben része van az odakerült magyarok adományainak is. Közlekedéstörténeti érdekesség, hogy 1886-ban ceglédiek a kor divatos járművén, a bicikli ősen, a velocipéden látogatták meg az emigráns kormányzót. Ilyen és hasonló „színes üvegyöngyök” élénkítették mondanivalóját, hallgatói nagy örömeire.

Karácsonyi György, a Debreceni Városvédő Egyesület elnöke, a Város- és Faluvédők Szövetsége (Hungaria Nostra) alelnöke egy hányatott sorsú hősi emlékmű példáján szemléltette azokat a veszélyeket, amelyeket ezeknek a jobb sorsra érdemes művészi alkotásoknak mostoha történelmünk változásai során ki kellett állniuk. A debreceni 3. honvéd és népfelkelő gyalogezred szoboralakjának néha bizony kiesett a fegyver a kezéből... Márton Ferenc terve Medgyessy ellenében – aki pedig civis volt – nyerte a pályázatot. Szobra 5 méter magas, ebből 1,8 méter a talapzat (még több volt, de a szobrász az avatás előtt átrakatta). Masszivitása, álló alakja dacára vándorolt: az Egyetem sugárútról a Honvédtemetőbe, majd egy laktanyaudvarra került. Itt most nem is látható a nagyközönség számára.

Balassa Zoltán helytörténész a kassai Honvéd-szobor szomorú történetét beszélte el, amely ma már nincs a helyén. A szobrot 1000 koronás pályázaton nyerte Horvay János és Szamovolszky Ödön a legendás 9. veressipkás zászlóaljnak (amelyről megtudhattuk, hogy a híres fejedőt huszárnadrágokból szabták). A szigorú bizottságban Zala György és Benczúr Gyula is ott ültek. A szoborkompozíció egy fiatal honvédet és mögötte – mintegy elődként – egy öreg kurucot ábrázolt. Ez a magyar szimbolika vívta ki az „új urak” ellenszenvét: 1919. március 17-én cseh-szlovák katonák lefejezték és ledöntötték a szobrot, a tüntető magyarokra leadott lövéseik pedig

két nőt megöltek. Hiába tiltakoztak a jelen lévő olasz tisztok, semmilyen felelősségre vonásra nem került sor. A szobor darabjait 1936-ban beolvasztották, a talapzatot a Hernád partján ásták el. Ennek egy féltonnás darabját nemrég megtalálták, és letisztítva kiállították. Bizony, az elcsatolt területek magyar hősi emlékműveinek sorsa nagyon szomorú történet, megérdemelve egy külön konferenciát! Ez az előadás ízelítőt adott ebből a keserű problémából.

Medgyesi Konstantin (Móra Ferenc Múzeum) a szegedi Hősök kapuja szellemileg izgalmas találkozási pontjára vezette el a hallgatóságot. A Gizella tér, a város ősi emlékhelye kiválóan alkalmas volt az esetek – köztük 12 ezer szegedi – emlékének megörökítésére. Már a pestis után itt állt a Rozália-kápolna, és 1848-ban is volt szerepe. A környező impozáns épületet Pogány Móric tervezte. Krisztus nyolcméteres alakja, egy Doberdóról hozott, golyó tépte fatörzs – a „montellói fa”, ahogy nevezik – és a történelmi nagyságok megjelenítése Aba-Novák Vilmos hatalmas faliképpen tiszteletet parancsol mindenki számára. A freskón a katonák tömeges ábrázolása dominál: vannak, akik gyalog és lóháton rohamoznak, vannak, kik már elestek a harc során; ők viselik a háború keresztjét is. 1937. május 30-án, a *hősök vasárnapján* országos eseményként avatták az emlékművet. Horthy Miklós, a freskó főalakja is részt vett rajta, bár egyesek szerint az ugyanott rendezett országos házinyúl-kiállítás és a Szegedi Ipari Vásár is idevonzotta. Hóman Bálint beszédében az élet kapujának nevezte az építményt, amelyet Herczeg Ferenc is méltatott. Pártok feletti rendezvény volt, az ellenzéki Rassay Károly is megjelent. Sajnos az idők nem kedveztek az alkotásnak. Már 1946 februárjában megkezdődött egyes részeinek lefedése és ez 1949-re teljessé vált. Durva módon cementes vakolat került a csodálatos képre, ezért a rendszerváltás utáni helyreállításkor újra kellett festeni. Ma már régi formájában fogadja a város magyar és külföldi látogatóit.

A konferencia zárásaként Debreczeni-Droppán Béla főmuzeológus a Nemzeti Múzeum kertjében található Horvay János alkotást, Herman Ottó szobrát méltatta, akinek szólt munkásságáról is. Sajnos „a madarak barátja, az utolsó magyar polihisztor” szobrát sok sérülés érte az idők folyamán, de 1938-as avatása óta ma sem fogytak el körülötte tisztelőinek koszorúi. A múzeumkert hamar a főváros egyik kedvelt színterjévé lett. Nemcsak a gyerekek kedvelték meg a „Múzit” – Molnár Ferenc világhírű regénye erre a legjobb bizonyíték –, hanem minden korosztály szívesen felkereste, a randevúzó fiataloktól kezdve a pihengető nyugdíjasokig. Megnőttek a fák, virágágyak gyönyörködtették a szemet, illő volt, hogy szobrok is kerüljenek a nemzet emlékeztetőt ápoló intézmény elé. Kazinczy, Berzsenyi voltak az elsők még 1861 előtt, de a következő évtizedekben a kert valóságos „nyílt Panteonná” fejlődött. Herman Ottó nagyon megérdemelte a szobrot! Az intézmény Természettudományi Táranak munkatársaként 314 pókfaj leírását köszönheti neki a tudomány, de mint néprajztudós, könyvek sorával mutatta be a magyarság hagyományos foglalkozásait és életét. Horvay ábrázolása a tudós legismertebb képe. Az alkotás robusztus műkőből, egy régi Zsolnay-kút helyére készült, Klebelsberg Kunó miniszter leplezte le. Volt előtte egy mesterséges forrás, „barátai” nagy öröme. Sajnos a háború nem kímélte ezt a szobrot sem: megrongálódott, a rajta lévő két pacsirta összetört, és eltűntek körülötte a díszítőkövek. A pacsirtákat 1950-ben békegalambokkal pótolták, ma már ezek sem láthatók. 1956-ban a forradalom alatt maga a múzeumépület is szenvedett károkat, a szobrot földhányások vették körül. Szerencsére hamar rendbe lehetett hozni!

Az előadások élvezetéhez hozzájárult a sok kép- és hanganyag, amely vizuális élménnyel is gazdagította az érdekes mondanivalókat. Növelte a tudományos tanácskozás rangját, hogy a résztvevők megtekinthették a Budapesti Városvédő Egyesület *'48-as hőseink* című vándorkiállítását.

Színvonalas, érdekes esemény volt, méltó emlékezés Horvay művészetére és az általa ábrázolt magyar katonahősökre.